

41833(2)

Cena zł 3,00 (30000,—)

Indeks 381306
PL ISSN 0043-518X

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

GŁÓWNY
URZĄD
STATYSTYCZNY

POLSKIE
TOWARZYSTWO
STATYSTYCZNE

MIESIĘCZNIK
ROK XL
WARSZAWA
SIERPIEŃ 1995

8

w numerze m.in.:

DEKLARACJA W SPRAWIE ETYKI ZAWODOWEJ STATYSTYKÓW

TADEUSZ WALCZAK

O etyce zawodu statystyka

JAN KORDOS

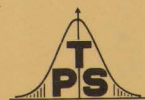
Problemy jakości danych w okresie transformacji polskiej statystyki

JÓZEF POCIECHA

Rynek pracy w badaniach statystycznych

KRYSTYNA PRUSKA

Modele regresji przełącznikowej i możliwości stosowania ich w praktyce

KOLEGIUM REDAKCYJNE:

prof. dr hab. Tadeusz Walczak (red. nac. tel. 25-15-25 bezp., 25-32-41 centrala GUS, wewn. 244), doc. dr hab. Andrzej Ochocki (zast. red. nac. 25-18-02), dr Stanisław Paradysz (zast. red. nac.), mgr Jan Berger (25-32-41 wewn. 263), dr Halina Dmochowska (25-15-52), mgr Józef Gwozdowski (dyr. WUS w Radomiu, 0-48 27-867), mgr Krzysztof Kowalski (25-14-51), mgr inż. Krzysztof Kurkowski (wicedyrektor WUS w Warszawie, 46-78-38), prof. dr hab. Bogdan Stefanowicz (25-79-55), mgr Wiesław Łagodziński (25-42-89), dr Czesława Walter (WUS we Wrocławiu, 0-71 44-64-75), Anatol Kula (sekretarz redakcji, 25-91-71 bezp., 25-32-41 wewn. 225).

Redaktor techniczny Zbigniew Karpiński

RADA PROGRAMOWA

dr Stanisław Róg (przewodniczący Rady, tel. 25-32-41 wewn. 458), Stanisław Jońca (sekretarz, tel. 25-32-41 wewn. 458). Członkowie Rady Programowej: dr Stanisław Bartczak, prof. dr hab. Czesław Domański, prof. dr hab. Jan Kordos, prof. dr hab. Andrzej Luszniewicz, mgr Tadeusz Persz, mgr Ryszard Wiśniewski, prof. dr hab. Kazimierz Zajac

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa, tel. 25-95-45, 25-38-94.
Informacje w sprawach nabywania czasopism tel. 25-48-86, 25-32-41 w. 210

REDAKCJA pok. 223, tel. 25-91-71, 25-32-41 wewn. 225

Indeks 381306

WARUNKI PRENUMERATY NA PERIODYKI GUS 1995
CONDITION ON SUBSCRIPTION OF STATISTICAL PERIODICS 1995

1. BIULETYN STATYSTYCZNY — miesięcznik w języku polskim i angielskim.
Prenumerata roczna cena 72,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 6,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
2. WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 36,00 zł + koszty przesyłki,
kwartalna cena 9,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 3,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych oraz oddziały RUCH S.A.
3. KWARTALNIK STATYSTYKI MIĘDZYNARODOWEJ.
Prenumerata roczna cena 24,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 6,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
4. BIULETYN POLSKA—CZECHY—SŁOWACJA—WĘGRY — kwartalnik w języku polskim i angielskim.
Prenumerata roczna cena 16,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 4,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
5. POLAND QUARTERLY STATISTICS 1994 — kwartalnik w języku angielskim.
Prenumerata roczna cena 24,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 6,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
6. INFORMACJA O SYTUACJI GOSPODARCZEJ KRAJU — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 48,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 4,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
7. RESEARCH BULLETIN — kwartalnik w języku angielskim.
Prenumerata roczna cena 28,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 7,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
8. DZIENNIK URZĘDOWY GUS — ukazuje się nieregularnie w 24 numerach.
Prenumerata roczna cena 192,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 0,80 zł.
Zamówienia na 1996 r. przyjmują oddziały RUCH S.A. do 20 listopada 1995 r.
Zamówienia na 1995 r. prosimy kierować na adres odpowiednich urzędów statystycznych.
9. HANDEL ZAGRANICZNY — miesięcznik w języku polskim i angielskim.
Prenumerata roczna cena 72,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 6,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
10. KONIUNKTURA W PRZEMYSŁE I BUDOWNICTWIE — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 144,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 12,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
11. MIESIĘCZNA INFORMACJA O ZMIANACH CEN W GOSPODARCE NARODOWEJ — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 36,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 3,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
12. ZMIANY CEN ROBÓT BUDOWLANO-MONTAŻOWYCH I OBIEKTÓW BUDOWLANYCH — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 48,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 4,00 zł.
Zamówienia przyjmuje Zakład Wydawnictw Statystycznych.
13. PRODUKCJA WAŻNIEJSZYCH WYROBÓW PRZEMYSŁOWYCH — miesięcznik.
Prenumerata roczna cena 48,00 zł + koszty przesyłki, cena egzemplarza 4,00 zł.

Ponadto zamówienia na prenumeraty na periodyki GUS przyjmuje Przedsiębiorstwo Usługowe MIG, 05-120 Legionowo, ul. Sowińskiego 5 m. 18, tel. 774-28-51.

ORDERS ON SUBSCRIPTION OF STATISTICAL PERIODICS IS HANDLED BY STATISTICAL PUBLISHING ESTABLISHMENT

WARUNKI PRENUMERATY REALIZOWANEJ PRZEZ RUCH S.A.

Wpłaty na prenumeratę przyjmują:

- a) jednostki kolportażowe RUCH S.A. właściwe dla miejsca zamieszkania lub siedziby prenumeratora; dostawa egzemplarzy następuje w uzgodniony sposób;
- b) od osób lub instytucji z siedzibą w miejscowościach, w których nie ma jednostek kolportażowych RUCH, wpłaty należy wnieść na konto RUCH S.A. Oddział Warszawa, PBK XIII O/Warszawa 370044-1195-139-11 lub w kasach Oddziału Warszawa, ul. Towarowa 28 (poniedziałek—piątek godz. 8.00—14.00); jeżeli cena periodyku w prenumeracie przewyższa kwotę 1,50 (15.000) zł/egz dostawa odbywa się pocztą zwykłą w ramach opłaconej prenumeraty, tzn. „pod opaską”.
Cena prenumeraty ze zleceniem dostawy za granicą jest o 100% wyższa od krajowej. Wpłaty przyjmują kasy RUCH S.A. Oddział Warszawa. Dostawa odbywa się pocztą zwykłą, z wyjątkiem zlecenia dostawy pocztą lotniczą, której koszt w pełni pokrywa zamawiający.

Terminy przyjmowania wpłat na prenumeratę:

- a) na „Wiadomości Statystyczne”:
do 20.11 — na I kwartał roku następnego,
do 20.02 — na II kwartał roku bieżącego,
do 20.05 — na III kwartał roku bieżącego,
do 20.08 — na IV kwartał roku bieżącego;
- b) na „Dziennik Urzędowy GUS” — do 20.11 na rok następnny.

Deklaracja w sprawie etyki zawodowej statystyków¹⁾**1. Obowiązki wobec społeczeństwa****1.1. Zwracanie uwagi na sprzeczność interesów**

Badania statystyczne prowadzone są w przekonaniu, że lepszy dostęp do informacji opartej na faktach przynosi korzyści społeczeństwu. To, że informacja statystyczna może być źle opracowana lub niewłaściwie wykorzystana lub to, że może ona wpływać w różny sposób na różne grupy w społeczeństwie nie stanowi przekonywającego argumentu przeciwko zbieraniu i udostępnianiu informacji. Niemniej, statystycy powinni rozważyć prawdopodobieństwo konsekwencji zbierania i upowszechniania różnych danych oraz powinni zwracać uwagę na możliwe do przewidzenia przypadki niewłaściwej interpretacji lub niewłaściwego wykorzystania informacji.

1.2. Rozszerzanie zakresu badań statystycznych

Statystycy winni wykorzystywać dostępne im możliwości rozszerzania zakresu badań statystycznych oraz udostępniania ich wyników z korzyścią dla możliwie najszerszego grona użytkowników.

1.3. Przestrzeganie zasady obiektywizmu

Działając w ramach społeczeństw, kierujących się określonym systemem wartości, statystycy winni dążyć do przestrzegania swojej zawodowej uczciwości bez obawy i bez osobistych sympatii. Nie powinni również angażować się lub uczestniczyć w doborze metod, zmierzających do uzyskiwania błędnych lub niewłaściwie prezentowanych „wyników na zamówienie”.

2. Obowiązki wobec instytucji finansujących badania i pracodawców**2.1. Wyraźnie określać obowiązki i zadania**

Statystycy winni zawczasu wyjaśnić obowiązki ciężące na nich, jak również na pracodawcy lub instytucji

finansującej badania. Winni oni, przykładowo, powołać się na postanowienia kodeksu zawodowego, które są zobowiązani przestrzegać, prezentując wyniki badań, jasno określić rolę statystyków w badaniu.

2.2. Bezstronna analiza wariantów

Statystycy winni rozważać dostępne metody i procedury, dotyczące proponowanych badań oraz winni przedstawić pracodawcy lub instytucji finansującej badanie bezstronną analizę odpowiednich zalet i wad każdej z tych metod i procedur.

2.3. Nieprzyjmowanie z góry zakładanych wyników

Statystycy nie powinni przyjmować warunków zależnych od nie dających się przewidzieć wyników badań.

2.4. Ochrona zastrzeżonych informacji

Statystycy często dysponują informacją, która według pracodawcy lub instytucji finansującej badanie powinna być traktowana jako poufna. Nie powinny być natomiast traktowane jako poufne metody i procedury wykorzystywane w procesie opracowania i publikowania danych.

3. Obowiązki wobec własnego środowiska**3.1. Zachowanie zaufania do statystyki**

Zaufanie w społeczeństwie ma podstawowe znaczenie dla statystyków. Powinni oni w swojej pracy dążyć do pogłębiania i utrwalania tego zaufania bez wyolbrzymiania dokładności lub wartości poznawczej zbieranych przez siebie danych.

3.2. Wyjaśnianie i krytyczna ocena metod i wyników badań

W ramach wymagań zachowania poufności, statystycy winni zapewnić udostępnianie niezbędnych informacji, umożliwiających analizę stosowanych metod, procedur i technik. Analiza ta powinna dotyczyć samych metod, a nie osób, które je stosowały.

¹⁾ Tłumaczenie własne autora artykułu: „O etyce zawodu statystyka”. Pełny tekst „Deklaracji”, przyjętej 21 sierpnia 1985 r. na 45 Sesji Plenarnej Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Amsterdamie zawiera, oprócz publikowanych w tym miejscu zasad, również wstęp, obszerny komentarz do każdego punktu oraz przegląd bibliograficzny znacznej liczby pozycji drukowanych na ten temat w latach 1952—1985 (patrz [INT,1985] wykaz literatury do artykułu na str. 3).

3.3. Porozumiewanie się w sprawie zasad etycznych

W toku prowadzenia niektórych badań statystycy muszą współpracować z przedstawicielami innych dyscyplin, jak również z respondentami, personelem technicznym, studentami itp. W tych przypadkach statystycy winni wyraźnie określić zasady etyczne, którymi się kierują oraz brać pod uwagę podobne zasady swoich współpracowników.

4. Obowiązki wobec podmiotów (osób, gospodarstw domowych, jednostek gospodarczych)

4.1. Unikać zbędnego wścibstwa

Statystycy winni mieć świadomość, że ich badania mogą nieraz ingerować w sfery uznawane przez respondentów za intymne. Statystycy nie są upoważnieni do badania wszelkich zjawisk. Chęć wiedzy i chęć zdobycia informacji nie stanowią same w sobie wystarczającego usprawiedliwienia naruszania innych wartości społecznych i kulturalnych.

4.2. Uzyskiwanie świadomej zgody

Badania statystyczne, wymagające aktywnego uczestnictwa w nich osób, powinny opierać się w najszerszym stopniu na świadomie wyrażonej zgodzie uczestników badania. Pełna informacja o badaniach statystycznych niezbędna jest również w przypadkach, gdy udział w badaniach wynika z przepisów prawnych. W badaniach dobrowolnych, na respondentów nie należy wywierać presji do uczestniczenia w badaniu. Respondenci powinni wiedzieć, że mogą odmówić uczestnictwa w badaniu z dowolnej przyczyny i wycofać dostarczone dotąd dane. Nie powinny być ukrywane informacje, które mogłyby mieć wpływ na chęć uczestniczenia w badaniach.

4.3. Zmiany w wyrażeniu zgody na uczestnictwo w badaniach

Zdarza się, że przesłanki praktyczne lub techniczne uniemożliwiają uczestnictwo w badaniu, mimo uprzednio wyrażonej zgody. W tych przypadkach interesy podmiotów badanych powinny być chronione w inny sposób, przykładowo:

a) poszanowanie praw na etapie obserwacji

Jeśli w czasie obserwacji statystycznej rejestruje się cechy dotyczące podmiotu bez jego wiedzy, statystycy powinni uważać, aby nie naruszyć tego, co przyjęto nazywać „sferą prywatności” jednostki lub grupy jednostek. Pojęcie to może być różnie rozumiane w różnych kulturach;

b) uzyskiwanie danych poprzez pośredników

W przypadkach gdy odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu udziela „pełnomocnik” badanej

jednostki (bo przykładowo, uzyskanie bezpośredniego wywiadu od jednostki badanej jest trudne ze względu na jej zły stan zdrowia lub zbyt młody wiek), należy uważać, aby nie naruszyć „sfery prywatności” jednostki lub nie zakłócić stosunków między jednostką i pełnomocnikiem. Jeśli istnieją lub mogą zaistnieć podejrzenia, że jednostka może mieć zastrzeżenia do ujawnienia określonych informacji, to takich informacji nie należy zbierać za pośrednictwem pełnomocnika;

c) wtórne wykorzystanie dokumentów

W przypadkach gdy statystyk uzyskał dostęp np. do dokumentów administracyjnych lub medycznych lub do innych materiałów naukowych za zgodą jednostki dysponującej tymi dokumentami, to zgoda ta nie zwalnia statystyka od analizy możliwej reakcji zainteresowanej jednostki na fakt udostępnienia o niej danych, jeśli jednostka mogłaby uznać, że dane te naruszają jej interesy oraz prawo do anonimowości;

d) unikanie przekłamań

W badaniach, w których cel badania zakłada uprzednie udostępnienie treści badania jednostkom, statystycy winni zważyć możliwe konsekwencje jakichkolwiek poprawek prowadzących do zniekształceń. Ukrywanie części informacji lub zniekształcanie informacji oznaczałoby bowiem popełnienie świadomego lub nieświadomego oszustwa, zasługującego na prawne potępienie.

4.4. Ochrona interesów badanych podmiotów

Ani zgoda podmiotu na uczestnictwo w badaniu, ani obowiązek uczestniczenia w badaniu określony w przepisach prawnych nie zwalnia statystyka z obowiązku maksymalnej ochrony podmiotu przed potencjalnymi ujemnymi konsekwencjami uczestniczenia w badaniu. Statystyk winien czynić wysiłki w kierunku minimalizacji zakłóceń zarówno dla samych podmiotów, jak i dla ich stosunków z otoczeniem.

4.5. Zachowanie poufności danych

Statystycy nie są zainteresowani w danych indywidualnych jako takich. Zbierają oni dane, aby uzyskać odpowiedzi w rodzaju: „ile?” lub „w jakiej proporcji?”, a nie „kto?”. Dane jednostkowe, dotyczące indywidualnych podmiotów powinny być zatem poufne, niezależnie od tego, czy zobowiązanie do poufności było wyrażone wyraźnie czy nie.

4.6. Zakaz ujawniania danych jednostkowych

Statystycy powinni podejmować właściwe środki zapobiegające publikowaniu lub udostępnianiu w inny sposób zebranych danych, jeśli udostępnienie mogłoby umożliwić bezpośrednie lub pośrednie zidentyfikowanie danej jednostki.

○ etyce zawodu statystyka

W sierpniu 1995 r. mija 10 rocznica przyjęcia przez Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS) „Deklaracji w sprawie etyki zawodowej statystyków”. Z uwagi na to, że dokument ten nie był dotąd publikowany w języku polskim oraz z uwagi na jego dużą aktualność nie tylko dla statystyków, ale i dla szerokiej rzeszy użytkowników informacji statystycznej, zasługuje on na nieco szersze omówienie.

Aktualność „Deklaracji” wynika zwłaszcza ze ścisłego jej związku z obszerną dyskusją nad obecnym i przyszłym kształtem polskiej statystyki, jaka odbyła się niedawno w parlamencie na dwóch posiedzeniach plenarnych Sejmu, na posiedzeniu Senatu oraz na szeregu posiedzeń komisji sejmowych i senackich z okazji rozpatrywania projektu ustawy o statystyce publicznej. Treść „Deklaracji” stanowiła także inspirację dla autorów „Podstawowych zasad oficjalnej statystyki na obszarze Europejskiej Komisji Gospodarczej”, przyjętej na 47 Sesji EKG 15 kwietnia 1992 r. [POD, 1995], z tym że o ile „Deklaracja” określa zasady postępowania indywidualnych statystyków w procesie wykonywania ich funkcji zawodowych, to „Podstawowe zasady” adresowane są przede wszystkim do rządów oraz do organów statystyki publicznej i dotyczą zasad funkcjonowania statystyki jako systemu informacyjnego, który służy zarówno władzom państwowym, jak i społeczeństwu w nowych warunkach społeczno-politycznych.

Geneza powstania „Deklaracji”

Zorganizowane prace nad projektem „Deklaracji” w ramach MIS trwały ponad 7 lat. Zostały one zainicjowane przez „Komitet w sprawie kodeksu zawodowego statystyków” powołany w 1979 r. w czasie 42 Sesji MIS w Manili, jednakże sugestie w sprawie potrzeby przyjęcia określonych zasad postępowania w pracy statystyków wysuwane były o wiele wcześniej. Pierwsze sugestie na ten temat na forum MIS zostały sformułowane przez C. Eisenharta w 1947 r. w kontekście obowiązków statystyków wobec użytkowników informacji [JOW, 1981]. W tym samym okresie dyskusje na temat potrzeby ustalenia zasad postępowania statystyków w procesie ich działalności informacyjnej prowadzone były w Amerykańskim Towarzystwie Statystycznym (ASA). W 1947 r. R. Burgess wysunął nawet propozycję utworzenia w USA „specjalnego biura standardów dla statystyków” [BUR, 1947].

Ożywione dyskusje w ASA w latach 1947—1952 doprowadziły do sformułowania kilku projektów „zasad etycznych”, w których najważniejszym wymogiem było „poszukiwanie prawdy”. Jednak do przyjęcia „zasad” w tym okresie nie doszło. Wysuwano nawet wątpliwości, czy sformułowanie takich zasad jest w ogóle możliwe. Statystycy bowiem pracują w zróżnicowanych warunkach gospodarczych, kulturalnych, prawnych i politycznych, które wywierają wpływ na badania statystyczne.

Statystycy mogą być zatrudnieni w organach administracji rządowej i samorządowej, w przemyśle, w handlu, w zespołach konsultacyjnych, w szkolnictwie wyższym, w instytutach badawczych. Wykonują oni różne zadania: doradcze, prace związane ze zbieraniem i opracowaniem danych, prowadzą analizy, dokonują prognoz, projektują doświadczenia, pracują nad opracowaniem nowych narzędzi badawczych. Prócz tego, różne specjalności statystyczne muszą uwzględniać specyficzne wymagania danej dziedziny, dla której prowadzone są badania i analizy statystyczne. Statystycy prowadzą badania w dziedzinie gospodarki, psychologii, socjologii, medycyny, kryminologii itp. Specjalistów tych dziedzin obowiązują właściwe dla tych dziedzin zasady etyczne (np. przysięga Hipokratesa w medycynie).

Wysuwano również zastrzeżenia, że zbyt sztywne przepisy kodeksu mogą utrudnić dyskusje na temat postaw etycznych ze względu na to, że powinny one dotyczyć zasad postępowania indywidualnego, które nie mogą być narzucone ani przez gremium międzynarodowe, ani nawet przez stowarzyszenia krajowe. Na potwierdzenie tej tezy wysuwano m.in. argument, że MIS istnieje niemal 100 lat i obchodził się dotychczas bez kodeksu.

Sytuacja uległa zmianie w latach siedemdziesiątych. Rozpowszechnienie komputerowych metod opracowania danych, łatwość gromadzenia ogromnych zasobów informacji o poszczególnych podmiotach (osobach, gospodarstwach domowych, przedsiębiorstwach) wywołały krytyczną reakcję opinii publicznej, wyrażającą zaniepokojenie, czy udoskonalone metody gromadzenia i dostępu do informacji nie zagrażą sferze prywatności i prawom obywatelskim. W wielu krajach Europy oraz w Stanach Zjednoczonych wydano akty prawne w sprawach ochrony informacji, przy czym nie we wszystkich przypadkach przepisy te brały pod uwagę specyficzne aspekty i potrzeby badań statystycznych, zwłaszcza obiektywnie istniejącą sprzeczność między prawem do prywatności a prawem do szerokiego dostępu do informacji.

W tej atmosferze ponownie ożywiły się dyskusje na temat potrzeby sformułowania zasad etycznych dla statystyków. W 1980 r. został opublikowany „Tymczasowy kodeks postępowania dla ASA” [ASA, 1980]. Dyskusje te znalazły również swoje odbicie na forum MIS, co doprowadziło do wspomnianego na wstępie powołania w 1979 r. Komitetu w sprawie kodeksu zawodowego statystyków.¹⁾

Pierwsze obszerne ogólne założenia „kodeksu” przedstawione zostały na specjalnej sesji MIS w Buenos Aires w 1981 r. Referat przedstawiony przez prof. R. M. Jowella wywołał żywy oddźwięk w dyskusji, w czasie której, mimo szeregu wątpliwości i zastrzeżeń, przeważał pogląd o celowości opracowania wspomnia-

¹⁾ Komitet składał się początkowo z 5 osób: przewodniczący prof. Roger M. Jowell (W. Brytania), dr William E. Deming (USA), prof. Arno Donda (b. NRD), prof. Helmut V. Muhsan (Izrael) oraz dr Edmund Rapaport (Szwecja). Następnie dokooptowano dodatkowo 3 członków: E. Berumen-Teresa, G. Matsemme'a i R. Padieu.

nego kodeksu, z tym że sugerowano, aby przyjęte w nim sformułowania miały charakter bardzo ogólny, uwzględniający ogromne zróżnicowanie sytuacji i warunków, w jakich pracują statystycy w różnych krajach i w różnych systemach społeczno-politycznych. W czasie wielu dyskusji i konsultacji, które odbyły się zarówno w czasie, jak i po 45 Sesji MIS, przygotowano nową wersję „kodeksu”, która po szeregu poprawkach nanoszonych jeszcze na 45 Sesji plenarnej MIS w Amsterdamie, została ostatecznie przyjęta w dniu 21 sierpnia 1985 r. — w 100 rocznicę MIS.

Ewolucja poglądów na temat roli, szczególności sformułowań i stopnia obligatoryjności tego dokumentu znalazła również wyraz w jego nazwie. Początkowo w wystąpieniach oficjalnych i dyskusjach była mowa o opracowaniu „kodeksu postępowania statystyków”. Również Komitet utworzony na 42 Sesji MIS w Manili nosił nazwę „Komitetu w sprawie kodeksu etycznego statystyków”. Ostatecznie jednak, dokument przyjęty w Amsterdamie nazwano „Deklaracją w sprawie etyki zawodowej statystyków” [INT, 1985].

Ogólna charakterystyka „Deklaracji”

Przyjęta przez Zgromadzenie ogólne MIS Deklaracja w sprawie etyki zawodowej statystyków ma bardziej charakter zalecający niż nakazujący. Ma ona na celu propagowanie wspólnych dla wszystkich zasad zawodu statystyka oraz zmanifestowanie zdecydowania statystyków w sprawach rozwoju i rozpowszechnienia informacji statystycznej jako ważnego czynnika rozwoju społecznego, zarówno w poszczególnych krajach jak i na płaszczyźnie międzynarodowej.

Deklaracja powinna umożliwić podejmowanie indywidualnych decyzji w oparciu o wspólne doświadczenia statystyków nagromadzone w wieloletnim okresie funkcjonowania służb statystyki publicznej, zwłaszcza w sytuacjach zaistnienia konfliktów między oczekiwaniami różnych grup użytkowników informacji a koniecznością ochrony interesów osób, grup lub instytucji, które zaufały statystykom, przekazując im dane o sobie.

Obowiązki statystyków wobec społeczeństwa

W swojej praktycznej działalności związanej ze zbieraniem, opracowaniem, analizą i udostępnianiem informacji statystycy nie realizują żadnych własnych pozainformacyjnych celów. Ich podstawowe zadanie polega na rzetelnym odzwierciedleniu badanej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Statystycy nie powinni więc angażować się ani pozwolić się wciągać do formułowania ocen słuszności realizacji określonej polityki, ani do wytyczania jej kierunków. Informacyjna działalność statystyków wobec społeczeństwa polega na zapewnieniu równego dostępu do informacji wszystkim obywatelom oraz zagwarantowaniu, że informacje te są zebrane i opracowane w sposób obiektywny, rzetelny i maksymalnie dokładny.

Realizując swoje obowiązki informacyjne wobec społeczeństwa, statystycy muszą zapewnić sobie najbardziej wiarygodne źródła informacji, na podstawie których mogliby uzyskiwać informacje uznane za niezbędne z punktu widzenia potrzeb użytkowników. Tradycyjnymi źródłami informacji dla statystyki są dane uzyskiwane od poszczególnych obywateli, od gospodarstw domowych, od podmiotów prowadzących

działalność gospodarczą, od organizacji i instytucji społecznych itp.

Zapewnienie użytkownikom powszechnego dostępu do informacji zakłada jednocześnie z drugiej strony gotowość świadczenia obowiązków informacyjnych na rzecz statystyki. W praktyce w tej dziedzinie występuje niestety szereg istotnych trudności. Wszyscy pragną uzyskiwać obszerne, różnorodne i kompletne informacje na temat różnych aspektów działalności gospodarczej i społecznej, często jednak wiele osób, przedsiębiorstw i organizacji niechętnie uczestniczy w badaniach i wyraża chęć dostarczania informacji o sobie i własnej działalności.

Niechęć ta wynika najczęściej z obaw przed nadmierną, ich zdaniem, ingerencją w sferę ich życia osobistego i rodzinnego. W przypadku danych o działalności gospodarczej niechęć uczestniczenia w badaniach wynika dodatkowo z obaw przed zbyt dużym obciążeniem związanym z przygotowaniem danych, zgodnie z wymogami badań statystycznych.

Oba te fakty muszą statystycy brać pod uwagę. Z jednej strony, muszą oni bardziej przekonywać wyjaśniać cel prowadzenia każdego badania i konsekwencje nieuczestniczenia w nim jednostek wyznaczonych lub wylosowanych do badań. Z drugiej strony, oprócz tradycyjnych źródeł informacji, statystycy muszą szerzej korzystać z innych istniejących źródeł informacji, z których można uzyskać potrzebne dane bez uciekania się do specjalnych badań „formularzowych”. Rozwój komputeryzacji zarówno w służbach statystycznych, jak i w przedsiębiorstwach, służbach finansowych i organach administracji, korzystanie z tego rodzaju danych znacznie ułatwia.

Bywa i tak, że swoją niechęć wobec badań statystycznych, jednostki gospodarcze lub osoby tłumaczą obawą przed wykorzystaniem, opracowanych przez statystyków, informacji ze szkodą dla interesów badanych jednostek lub grup obywateli. Nie chodzi w tym miejscu o obawy ujawnienia danych indywidualnych, które jest prawnie zabronione i jest przedmiotem szczególnej troski ze strony statystyków, o czym będzie mowa dalej, lecz o wykorzystanie opracowywanych przez statystykę informacji do przygotowywania różnego rodzaju decyzji administracyjnych, które w odczuciu niektórych grup ludności mogą być dla nich niekorzystne. I tak, przykładowo, badania przestępczości w szczegółowych układach przestrzennych mogą wykazać zwiększony udział przestępczości w niektórych obszarach zamieszkałych przez mniejszości narodowe lub etniczne, które mogą uznać, że wyniki te krzywdzą ich w opinii publicznej lub nawet mogą spowodować określone dolegliwości administracyjne.

Podobnie, regionalne badania uczestnictwa w kulturze mogą być uznane przez niektóre społeczności lokalne za stawiające ich w niekorzystnym świetle w opinii innych regionów. Badania rynku pracy i bezrobocia, wykorzystywane przez władze administracyjne do delimitacji obszarów szczególnego zagrożenia bezrobociem, mogą być uznane przez mieszkańców innych obszarów o zbliżonej stopie bezrobocia za krzywdzące z punktu widzenia dystrybucji środków finansowych na przeciwdziałanie bezrobociu, określenia długości okresu pobierania zasiłków czy możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę itp.

Tego rodzaju sytuacje, w których władze administracyjne wykorzystują wyniki badań statystycznych (a nie jednostkowe dane) do formułowania i realizacji

polityki gospodarczej i społecznej nie mogą stanowić argumentu przeciwko statystykom i badaniom statystycznym. Jednym z podstawowych zadań statystyki, podobnie jak każdego systemu informacyjnego jest opracowanie i dostarczanie informacji do podejmowania decyzji. Obowiązkiem statystyków jest pełne ujawnienie metod prowadzonych badań, metod opracowań oraz zapewnienie jednakowej dostępności do informacji wszystkim zainteresowanym użytkownikom. Statystycy winni także akcentować, że w warunkach braku rzetelnej informacji, ważne dla gospodarki i społeczeństwa decyzje nie będą podejmowane wcale lub będą podejmowane bez należytego rozeznania warunków i sytuacji ze znacznie gorszym skutkiem dla społeczeństwa.

Należy zauważyć, że znane powiedzenie „kto dysponuje informacją — ten ma władzę” bardziej odnosi się do zasobów informacji nie publikowanych, gromadzonych w dużych korporacjach lub agendach rządowych [JOW, 1981], a nie do informacji opracowywanych i publikowanych przez służby statystyczne. W stosunku do tej ostatniej można by raczej zaryzykować powiedzenie „kto dysponuje informacją — ten może rządzić mądrzej”.

Obowiązki statystyków wobec instytucji finansujących badania oraz wobec pracodawców

Na ogół, interesy statystyków i instytucji zlecających i finansujących badania są zbieżne. Każda ze stron kieruje się chęcią uzyskania lub pogłębienia wiedzy w określonej dziedzinie. Obowiązkiem statystyków jest zapewnienie wysokiego profesjonalizmu w całym procesie badań, również w przypadkach, gdy uzyskana w wyniku badań wiedza nie będzie zgodna z oczekiwaniami instytucji lub osób zlecających badanie. Lepsze warunki uzyskania obiektywnej i rzetelnej informacji istnieją wtedy, gdy statystycy dysponują większą swobodą w doborze organizacji i metod prowadzenia badań, nawet jeśli tematyka badania określona jest przez użytkownika zlecającego przeprowadzenie określonego badania. Rzeczywista niezależność statystyków od instytucji zlecającej lub finansującej badania ograniczona jest często na skutek ograniczeń środków finansowych przeznaczonych na badanie.

Stosunki między zleceniodawcami badań i statystykami powinny bazować na uznaniu wzajemnej odpowiedzialności. Zleceniodawcy mają prawo oczekiwać od statystyków dyscypliny i bezstronności wobec istniejących ograniczeń, gotowości poszukiwania najbardziej efektywnych metod badań oraz zachowania dyskrecji wobec informacji poufnych. Z drugiej strony, statystycy powinni znajdować u zleceniodawców pełne uznanie ich kwalifikacji w dziedzinie metodologii i techniki badań oraz w dziedzinie oceny poprawności uzyskanych wyników.

Konflikty w stosunkach między statystykami i zleceniodawcami badań mogą zaistnieć, w przypadku gdy zlecający badanie zechce zapewnić sobie uzyskanie z góry oczekiwanych wyników lub w przypadku badań dobrowolnych — z góry założonego poziomu kompletności uczestnictwa w badaniu. Statystycy muszą zwracać uwagę, aby w dążeniu do zapewnienia kompletności badania nie naruszyli wymogu uzyskania świadomej zgody na uczestnictwo w badaniu (punkt 4.2 „Deklaracji”).

W stosunkach między statystykami i instytucjami lub osobami zlecającymi badania najistotniejsze znaczenie ma uzyskanie zrozumienia, że statystycy, respektując wymagania zleceniodawców, nie mogą naruszyć swoich obowiązków wobec społeczeństwa jako całości, wobec własnego środowiska oraz wobec respondentów.

Obowiązki statystyków wobec własnego środowiska

Ten rozdział „Deklaracji” podkreśla przede wszystkim, że dla uzyskania poprawnych wyników badań statystycznych decydujące znaczenie ma zdobycie przez statystyków społecznego zaufania do statystyki, a zwłaszcza pełnego zrozumienia ze strony respondentów celów i metod badań. Wiele także zależy od postawy zajmowanej przez statystyków w procesie prowadzenia badań, analizy i udostępniania wyników.

Badania statystyczne prowadzone są często we współpracy z pracownikami i specjalistami reprezentującymi różne zawody i specjalności, którzy w swojej działalności kierują się własnymi, właściwymi dla nich zasadami i etyką zawodową. Takim przykładem wspólnych badań, w toku których następuje konfrontacja zasad etycznych dwóch różnych zawodów, mogą być badania w dziedzinie stanu zdrowia, zachorowalności, przyczyn zgonów itp. prowadzonych wspólnie przez statystyków i pracowników służby zdrowia. W toku podobnych wspólnych badań statystycy powinni w sposób rzetelny ujawniać wszystkie tajniki swojego warsztatu badawczego, sygnalizować swoim współpracownikom i potencjalnym użytkownikom występujące ograniczenia w wartości poznawczej uzyskiwanych danych i nie przeceniać dokładności wyników badań.

Obowiązki statystyków wobec podmiotów badań

Prowadząc badania, statystycy muszą mieć świadomość, że niemal każde badanie wiąże się z określoną uciążliwością dla jednostek wyznaczonych lub wybranych losowo do badań (osób, gospodarstw domowych, jednostek prowadzących działalność gospodarczą, instytucji). Stopień tej uciążliwości może być różny. Różne też mogą być odczucia i reakcje poszczególnych jednostek. Niektóre rodzaje pytań objętych programem badań mogą wywoływać negatywne reakcje respondentów oraz niechęć udzielania na nie odpowiedzi. Część danych o badanych jednostkach statystycy mogą uzyskiwać z różnych innych źródeł bez wiedzy i zgody zainteresowanych podmiotów.

Aby ograniczyć uciążliwości związane ze zbieraniem danych od badanych jednostek statystycy powinni rozszerzać wykorzystywanie danych ze źródeł administracyjnych, pamiętając w każdym przypadku o konieczności zapewnienia ochrony danych indywidualnych i wykorzystywania zebranych danych wyłącznie do celów analityczno-statystycznych, a nie do celów administracyjnych.

Obowiązek ochrony danych indywidualnych zebranych w toku badań statystycznych oraz zakaz ich udostępniania komukolwiek i w jakiegokolwiek formie „Deklaracja” akcentuje szczególnie mocno. Zobowiązuje ona statystyków nie tylko do skutecznej ochrony i do niedostępności danych indywidualnych, ale i do podejmowania właściwych środków zapobiegających bezpośredniemu lub pośredniemu ujawnieniu takich danych (punkt 4.6 „Deklaracji”).

Aby zapewnić sobie aktywne uczestnictwo w badaniu wszystkich jednostek obejmowanych badaniem, statystycy muszą czynić wszelkie możliwe wysiłki dla uzyskania zgody podmiotów na ich udział w badaniu, a w przypadku badań obowiązkowych — na zrozumienie konieczności udziału w badaniu.

W tym celu najistotniejsze znaczenie posiada zapewnienie ze strony statystyków możliwie pełnej informacji o badaniu. Informacja taka powinna zawierać zwłaszcza:

- 1) cel badania, jakiego rodzaju decyzje będą podejmowane w oparciu o materiały uzyskane z badań,
- 2) dokładne zidentyfikowanie jednostek lub organizacji pokrywających koszty badania,
- 3) przewidywane sposoby wykorzystania wyników badania, sposoby udostępniania (w tym publikacji) danych,
- 4) określenie osób i instytucji, które będą przeprowadzały badanie,
- 5) opis metody, na podstawie której jednostka została wybrana do badań (jaki był operat i schemat losowania),
- 6) jaka jest rola w badaniu jednostki (podmiotu) wybranego lub wylosowanego do badań,
- 7) jakiego rodzaju niewygodny i uciążliwy związek z uczestnictwem danego podmiotu w badaniu,
- 8) stopień anonimowości i zapewnienie poufności badania,
- 9) jak będą przechowywane materiały zebrane w toku badania i jakie są przewidywane zabezpieczenia przed ujawnieniem danych indywidualnych,
- 10) tryb i przebieg prowadzenia badania (w tym, ile czasu orientacyjnie zajmie badanie),
- 11) czy badanie jest obowiązkowe, czy dobrowolne; jeśli uczestnictwo w badaniu jest obowiązkowe — to jaka jest podstawa prawna oraz jakie konsekwencje grożą z powodu odmowy uczestnictwa w badaniu; jeśli udział w badaniu jest dobrowolny — kiedy i w jaki sposób zainteresowany podmiot może zrezygnować z kontynuowania badania [INT, 1985].

Niezwykle istotne znaczenie ma sposób zredagowania informacji o badaniu. Informacja powinna być napisana językiem prostym, zbliżonym do potocznego. Należy unikać napuszonych „urzędniczych” sformułowań. Należy zawsze pamiętać, że przeznaczona jest ona nie dla specjalistów i nie dla podmiotów przekonanych o potrzebie i konieczności podejmowania badania.

Istotne trudności mogą powstać, w przypadku gdy brak zgody na udział w badaniu przekroczy próg odmów przewidziany w założeniach metodologicznych badania. Sytuacja ta może się ujemnie odbić na oczekiwanej dokładności badań. Dlatego tak istotne znaczenie w pracy statystyków ma nawiązywanie i utrzymywanie przyjaznych kontaktów z respondentami, szerzenie i utrwalanie społecznego zrozumienia potrzeby badań w imię dobrze pojętego wspólnego interesu producentów i użytkowników informacji.

prof. dr hab. Tadeusz Walczak — GUS

LITERATURA

- [ASA, 1980] American Statistical Association: *Interim Code of Conduct for the ASA: General Guidelines*, ASA, Washington DC, 1980
- [BUR, 1947] R. Burgess: *Do we need a Bureau of Standards for Statistics?*, *Journal of Marketing*, 1947, No 11
- [INT, 1985] International Statistical Institute: *Declaration on Professional Ethic*, *Bulletin of the ISI, Proceedings of the 45th Session, Vol. LI, Book 5*, Amsterdam, 1985
- [JOW, 1981] Roger Jowell: *A professional code for statisticians? Some ethical and technical conflicts*, *Bulletin of the International Statistical Institute, Proceedings of the 53rd Session, Vol. XLIX, Book 1*, Buenos Aires, 1981
- [POD, 1995] *Podstawowe zasady statystyki oficjalnej na obszarze Europejskiej Komisji Gospodarczej*, *Wiadomości Statystyczne*, 1995, nr 2

STUDIA METODOLOGICZNE

Jan KORDOS

Problemy jakości danych w okresie transformacji polskiej statystyki¹⁾

W ciągu ostatnich pięciu lat odbyło się wiele międzynarodowych konferencji naukowych i seminariów poświęconych statystyce w krajach będących w okresie transformacji systemowej. W czasie tych spotkań wielokrotnie omawiano problematykę jakości danych statystycznych w tych krajach i wskazywano na główne kierunki transformacji statystyki dla potrzeb gospodarki rynkowej. Polska statystyka, a szczególnie

statystyka społeczna, uważana była w tym czasie za przodującą w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, niemniej jednak napotykała na poważne bariery w dalszym jej rozwoju i dostosowaniu do standardów światowych. Chodzi tutaj o bariery finansowe, kadrowe, organizacyjne, prawne oraz społeczne. Bariery te w poważnym stopniu wpływają na jakość danych statystycznych, której poświęcimy dalsze nasze rozważania.

Polska statystyka stopniowo pokonuje bariery, które napotykała na drodze swojego rozwoju. Nowa ustawa

¹⁾ Referat wygłoszony na posiedzeniu Naukowej Rady Statystycznej GUS i Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN w dn. 26 maja 1995 r.

SPIS TREŚCI

- Deklaracja w sprawie etyki zawodowej statystyków 1
Tadeusz Walczak — O etyce zawodu statystyka 3

STUDIA METODOLOGICZNE

- Jan Kordos* — Problemy jakości danych w okresie transformacji polskiej statystyki 6
Józef Pocięcha — Rynek pracy w badaniach statystycznych 14
Krystyna Pruska — Modele regresji przełącznikowej i możliwości stosowania ich w praktyce 18

BADANIA I ANALIZY

- Mirosława Opalło* — Przestrzenne aspekty transformacji 22
Alicja Ciok, Maria Jerczyńska — Wyniki badań koniunktury w handlu detalicznym 31
Jacek Ziemięcki — Nasylenie komputerami na świecie a dochód narodowy 39

STATYSTYKA REGIONALNA

- Anna Fryszak* — Badania budżetów rodzinnych w woj. tarnowskim 41

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

- Adam Kubów* — Infrastruktura społeczna Polski na tle krajów wysoko rozwiniętych 44

Z URZĘDÓW STATYSTYCZNYCH

- Bogusława M. Bulska* — Warszawa — kontynuacja tradycji 48

INFORMACJE. PRZEGLĄDY. RECENZJE

- To warto przeczytać (oprac. WAT) 53
 „Statystyka publiczna a badania naukowe” — kilka uwag o konferencji w Jachrance (oprac. *Małgorzata Radziukiewicz*) 55
 Kronika ważniejszych wydarzeń w GUS (oprac. *Jan Berger*) 57
 Sytuacja społeczno-gospodarcza w I półroczu 1995 r. 58

CONTENTS

- Declaration on the Professional Ethics of Statisticians 1
Tadeusz Walczak — On Ethics of the Profession of Statistician 3

METHODOLOGICAL STUDIES

- Jan Kordos* — Problems of the Data Quality in the Period of Transition of the Polish Statistics 6
Józef Pocięcha — Labour Market in Statistical Research 14
Krystyna Pruska — Switch Regression Models and their Practical Applications 18

SURVEYS AND ANALYSES

- Mirosława Opalło* — Spatial Aspects of Transition 22
Alicja Ciok, Maria Jerczyńska — Results of the Research on the Business Outlook of the Retail Trade 31
Jacek Ziemięcki — The World Computer Availability and GNP 39

REGIONAL STATISTICS

- Anna Fryszak* — Family Budgets Survey in Tarnów Voivodeship 41

INTERNATIONAL STATISTICS

- Adam Kubów* — Polish Social Infrastructure related to the Developed Countries 44

FROM VSO ACTIVITIES

- Bogusława M. Bulska* — Warsaw — Proceeding of Tradition 48

INFORMATION. REVIEWS. CRITIQUES

- It is worth reading (by WAT) 53
 „Public Statistics and Scientific Researches” — Some Remarks on the Conference in Jachranka (by *Małgorzata Radziukiewicz*) 55
 Chronicle of the Major Events in CSO (by *Jan Berger*) 57
 Social and economic situation in the first half of the year 1995 58